

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования и науки Чеченской Республики
МУ "Отдел образования Шелковского Муниципального района"
МБОУ «СОШ №2 г. Шелковская »

СОГЛАСОВАНО

Зам. директора по ВР

С.Н.Кочорова

Протокол №__ от «__» августа
2025 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор МБОУ
«Шелковская СОШ №2»

Х.Д.Акбулатова

Приказ №__ от «__»
августа 2025 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
курса внеурочной деятельности
«ТЕКСТАН ИСБАЪХЪАЛЛА»
для 1-4 классов начального общего
образования на 2025-2026 учебный год

2026 год

**ПАЧХЪАЛКХАН КАЗЕННИ ХЪУКМАТ
НОХЧИЙН МЕТТАН ИНСТИТУТ**

**УРОКЕЛ АРАХЪАРЧУ ГІУЛЛАКХАЛЛИН
БЕЛХАН ПРОГРАММА**

«ТЕКСТАН ИСБАЪХЪАЛЛА»

(ЙУЪХЪАНЦАРА ЙУКЪАРА ДЕШАР)

ХІоттийнарш:

Исраилова Л.А.-Г. – Нохчийн меттан а, литературин а
хъехархойн говзалла лакхайаккхаран централ куьйгалхо,
Чадаева Л.Д.– Нохчийн меттан а, литературин а
хъехархойн говзалла лакхайаккхаран централ
Илманан лакхара белхахо.

Соьлжа-ГІала

2025

ЧУЛАЦАМ

Кхеторан кехат.....	3
Урокел арахъарчу гѳуллакхаллин «Текстан исбаъхъалла» курсан чулацам.....	3
1 класс.....	8
2 класс.....	10
3 класс.....	13
4 класс.....	16
УРОКЕЛ АРАХЪАРЧУ ГѳУЛЛАКХАЛЛИН «ТЕКСТАН ИСБАЪХЪАЛЛА» КУРС ДѳАЛАЦАРЕХЪ ХИЛА ЛЕРИНА ЖАМѳАШ	18
Личностни жамѳаш	18
Метапредметни жамѳаш	19
Предметни жамѳаш.....	21
Тематически планировани	22
1 класс.....	22
2 класс.....	29
3 класс.....	35
4 класс.....	42

Тематически план

Класс	3	Сахьт	План.	Х1отт.
1	Ловзуш 1ема	1		
2	Нохчийн фольклоьр йовзийтар.	1		
3	Нохчийн иллеш а, эшарш а.	1		
4	Мотт таллархой: керлачу дешнийн дошам	1		
5	Туьйра «Ц1етуха».	1		
6	Туьйра «Элпийн Дахар»	1		
7	Туьйра «Элпийн Дахар»	1		
8	Басня «Цаьпцалгий, зингаттий»	1		
9	Туьйра «Бабин Ч1ирдиг»	1		
10	Туьйра «Бабин Ч1ирдиг»	1		
11	Туьйра «Маьлхан кьовсам»	1		
12	Туьйра «Маьлхан кьовсам»	1		
13	Туьйра «Акха котам»	1		
14	Туьйра «Акха котам»	1		
15	Туьйра «Цхьогаллий, пхьагаллий»	1		
16	Туьйра «Цхьогаллий, пхьагаллий»	1		
17	Туьйра «Куьйра»	1		
18	Туьйра «Куьйра»	1		
19	Туьйра «Ломмий, цхьогаллий, пхьагаллий»	1		
20	Туьйра «Борз а, газанан буьхьигаш а»	1		
21	Туьйра «Борз а, газанан буьхьигаш а»	1		
22	Туьйра «Кхо стуй, борзий»	1		
23	Туьйра «Кхо стуй, борзий»	1		
24	Ахмадов Муса «Цаьпцалган г1аттам»	1		
25	ХАЛИКОВА Асет. «Ц1ен ши ведар»	1		
26	ХАЛИКОВА Асет. «Ц1ен ши ведар»	1		
27	ЗАКРИЕВ Ийса. «Ларам»	1		
28	ЗАКРИЕВ Ийса. «Ларам»	1		
29	Халкьа барта кхолларалла»	1		
30	Халкьа барта кхолларалла»	1		
31	Шира иллеш.	1		
32	Кицанаш, х1етал – металш.	1		
33	Берийн ловзарш.	1		
34	Жам1 дар	1		

Урокел арахьарчу гІуллакхаллин программа «Текстан исбаьхьалла»

Урокел арахьарчу гІуллакхаллин программа «Текстан исбаьхьалла» (кхидІа – Программа) лерина йу йуьхьанцарчу школин 1-4 классийн дешархошна. И урокел арахьарчу хенахь дІахьош а, дешаран коьрта процесс тІейузуш а йу.

Программин чулацам буьззина богІуш бу Федеральни пачхьалкхан дешаран йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран стандартаца (ЙЙД ФПДС, 2021) а, йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни дешаран программца (ЙЙД ФДП) а. И бахьана долуш, курсан чулацам актуальни а, системни а, кхузаманан дешаран Іалашонашна а, декхаршна а жоп луш а бу.

Курсан коьрта Іалашо – кегийчу дешархошна кхета а кхеташ йешарца хуьлуш йолу халонаш дІайаха гІо дар а, кхузаманан дешархойн коьрта компетенци санна, церан йешаран говзалла кхиор а. Къаьсттана тидам йешаран техникина (нийса йешар, чехкалла, къастош йешар) тІебахийтина ца Іаш, бер йешначух кхета а, текстехь коьрта оила билгалйан а, бахьанин-тІаьхьалонан зІенаш билгалйаха а, текстерчу хаамех дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а пайдаэца Іаморна а тІебахийтина.

Программехула болх 1-чу классера 4-чу классе кхаччалц дІахьо, цо дешархошна гІо до:

- довзаран а, кхиаран а гІирс санна йешар дезадала;
- йешаран техника тойан а, йоьшучу киншкийн гуо шорбан а;
- йешначу текстан маьІнин анализ йан;
- йешаран говзаллех дешаран а, дахаран а декхарш листарехь пайдаэца;
- дешан ларам бан а, гІиллакхе бистхила а.

Курс комплексно хІоттийна йу. Пайдаэчна занятийн тайп-тайпанчу кепех а, некъех а – ламасталлин хезаш йешаран а, тексташ къасторна а тІера, ловзаран, кхоллараллин, талламан а тІедахкаршна тІекхаччалц.

Программин чулацам хІоттийна дешаран стандарташ тидаме эцна ца Іаш, иштта йешаран декъехь а, мотт Іаморехь а йолу пачхьалкхан стратегеш тидаме а оьцуш. Программи йукьайехкина кхузара идеяш:

- **РФ берийн а, кхиазхойн а йешарна гІо даран программин концепци** (тІечІ. РФ-н Правительствон 03.06.2017 №ІІ55-р омранца), цу тІехь билгалйина, йешаран культура кхиоран а, литературе берийн синкІам кхолларан а коьрта агІонаш;
- **РФ-хь ненан мотт а, литература а хьехаран концепци** (тІечІ. 01.10.2019), цо билгалдоккху къоман шатайпаналла, культурин кхетам а, ийманехь кхетош-кхиоран а гІирс санна, ненан мотт мехала йолуш хилар;

- **Нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци** (тIеэцна ПКХь «Нохчийн меттан институт» Илманан кхеташонехь 12.05.2022, протокол №3), цо коьрта тидам тIебохуйту ненан мотт а, нохчийн кьоман литературни тIаьхьало а Iалашйарна а, кхиорна а, гIарайаккхарна а.

Йеша хаар – функционални говзаллин бух болу дела, программа кIоттош, тхо уггаре а хьалха тIетевжина ЙИД ФПДС (2021) лехамашна. Цу стандарто билгалдо дешаран процесс, дешархошна шайн хаарех урокашкахь пайдаэцна ца Iаш, кIорадийнан дахарехь а пайдаэца хуур долчу кепара дIахIоттийна хила йезаш хилар.

«Текстан исбаьхьалла» программа уггаре а хьалха тIехьажийна йу кегийчу дешархойн йешаран говзалла а кхиорна, кIунда аьлча, билггал уьш функционални говзаллина бухехь йолу дела. Курсо йешаран техника шарйар йукъалаьцна ца Iаш (берашна нийса, шера, къастош йеша Iамийта), йешначух кхетаран, коьртаниг схьакъастон хааран, факташ вовшашца йуста хааран, жамIаш даран, текстера хаарш билггал долу дешаран а, дахаран а декхарш луйстуш пайдаэца хааран говзалла шарйар а йукъалоцу.

Программехь боккха тидам тIебохуйту **универсальни дешаран гIуллакхашна**: довзаран (текстаца болх бан, хаамаш хийца, бахьанин-тIаьхьалонан зIенаш лаха хаар), коммуникативни йешначух лаьцна диалог дIаьхьа, шена хетачунна бух боло хаар), регулятивни (Iалашонаш кIиттор, тергам бар а, жамIийн мах хадор а). Цу хаарша йешар ша Iалашо а ца хуьлуьйтуш, **Iаморан, оьлайар а, личность а кхиоран гIирс** хуьлуьйту.

Программо кегийчу дешархойн йешаре синкIам кхийина ца Iаш, амма кхечу предметашкахула а кхиаме деша таро луш йолу амалш кхийайо, жигаралла гайта а, кхидIа йешарна а кийча хила а некъ босту. Къаьсттана гуш хуьлу **хаамаш тIелаца, листа, критически маьIна** дан хааран говзалла кхиар – иза кхузаманан дешаран уггаре а мехалчех говзалла йу.

Къаьсттана акцент йина **хаамашца болх баран коьрта говзалла кхолларна**, кIунда аьлча, и говзалла ца хилча, дешаран материал кхачам боллуш тIеобцийла а, функционални грамотность кхуьийла а дац. Цу хааршна йукъахь йу:

- **Хаамаш лахаран говзалла.** Дешархой Iема текстехь, таблицехь, схемехь йа кхечу хьостанехь оьшу хаамаш лаха.
- **Хаамаш бакъхиларан мах хадор.** Программин гурашкахь дешархой Iема йешначуьнга критически хьежам хила: тайп-тайпана хьостанаш вовшашца дуста, хьехархочо йукъабохкучу хаамаш талларан некъех пайдаэца, тIетоьхна хаттарш дала. Жим-жимма бераш дуьйлало шаьш схьаоьцучу хаамийн дикаллин а, бакъхиларан а шаьш мах хадор.

- **Анализ а, контент кхоллар а.** Боккха тидам тѐбохуйту берашна текстаща а, мултимедийни материалаща болх бан а Іаморна. Дешархоша текстан структура а, чулацам а толлу: коьрта а, коьртаза а дерг къасто Іема, материал цхьаьнатоха а, керлачу кепехь и схьайийца а Іема.
- **Хаамийн визуализаци.** Программин коьртачех цхьа агІо – бераш материал схьагайта Іамор. Дешархой Іема таблицаш, диаграммаш, схемаш шаьш хІитто. Цо гІо до материалан дакъошна йуккъерчу зІенех дика кхета, материална систематизаци йан а, Іамийнарг атта дагахь латто а.

И йерриге а говзаллаш кхиоро таро ло дешархочун йуьхьанцарчу школахь хилла ца Іаш, дешаран тѐбогІучу муьрашкахь а кхиам хилийта. Дешархочунна Іема хаамашца нийса болх бан, цуьнан критически маьІна дан а, тайп-тайпанчу хьелашкахь – дешаран декхаршна тІера дахаран хьелашна тІекхаччалц – цунах пайдаэца а. Цу кеппара, программо гІо до берашна шайна академически хаарш тодина ца Іаш, кхузамана йукъараллахь оьшу йолу универсальни корматаллаш кхолла а.

Курсан коьрта Іалашонаш:

- Йешарехь хало дІайаккхар.
- Йешаран техника шарйар а, йешаран бухан (коьрта) говзалла кхоллар а.
- Догдаийтар лакхадаккха а, йешаре чІагІбелла синкІам кхион а.
- Йешаран жигараллина а, довзаран синкІомана а гІо дан.
- Тайп-тайпанчу хьостанашкарчу хаамашца эвсараллица болх баран кепаш карайерзорна а.
- Текстаца болх бечу хенахь шайна тІехь тидам баран а, шаьш шайн мах хадоран а корматаллаш кхиор.

Программин концептуальни баххаш

Программин гурашкахь тидаме эцна йеша Іаморан процессан йерриге а коьрта компоненташ:

- Текст бІаьрсица тІелацар (элпаш а, дешнаш а довза хаар);
- Йаздинарг хезаш схьаалар (элпаш а, аьзнаш а вовшахтасар);
- Йешначух кІорггера кхетар (коьрта ойла къасто, шена зеделлачуьнца и йозар, текстан мехаллах кхета хаар);
- Дешаран а, дахаран а декхарш листархьама текстера хаамаш схьаэца хаар.

Программа кечйечу хенахь къаьсттана тидам тѐбохуйтура хьалхарчу классийн дешархошца бечу балхана, хІунда аьлча, йеша Іамар – дешаран уггаре

а хала а, жобпалле мур бу. Цу муьрехь коьрта декхар – йешаран йуьхьанцара говзалла кхиаме кхолларна хьелаш хилийтар ду.

1-чу классан хьалхарчу эхашарахь кхочушйеш йолчу Программин тодаран амал хилла ца Iаш, кхиоран амал а йу. Цуьнан гIоленех цхьаь – кегийчу дешархошна шайна хетарг доцца схьаала, аргументаш йало а, шаьш йешначуьнга йа ладоьгIначуьнга болу хьежам бовзийта а Iамор. Цул кIеззиг мехала доцу декхар – аудированин корматалла кхиор, аьлча а, текст лерсица тIелаца хаар а, шен дешнашца схьайийца хаар а кхиор. Цо эс чIагIдо, дозуш долу кьамел кхиадо, барта кьамелан корматалла шарйо – кхидIа долчу кхиамечу дешарна бух кхоллало цу корматаллах.

Курсо чулоцу белхан масех агIо, царах хIора агIо а тIехьажийна йу билггал долу хаарш кхиорна:

- **«Дешарна, дахарна а йешар».** Цо берашна гIо до текстах дешаран а, практически а декхарш листарехь пайдаэца, хаамийн анализан а, маьIна даккхаран а корматаллаш кхийайо, ткьа иштта гIо до йешначух хIорадийнан дахарехь пайдаэца.
- **«Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстрацеш а».** ТIехьажийна йу деталашна тIе тидам бахийтар кхиорна: берашна Iема иллюстрацеш харжа а, йан а, текстан фрагменташ суьрташца цхьаьнайало а. Цул сов, модуло шайн кегий-киншкаш йарехула кхоллараллин жигаралла а меттахйоккху.
- **«Текстан анализ а, реконструкци а».** ГIо до берашна текст леррана йеша, тIе ца тоьуш болу хаамаш каро а, хиламийн а, говзаран маьIнийн дакьойн а логически тIаьхьахьалхалла меттахIотто.
- **«Цхьаьнатоха, анализ йе, вовшахтоха».** Цу модуло берашна Iамадо текстан тайп-тайпанчу дакьошкара хаамаш гулбан а, уьш цхьана суьрте вовшахтаса а. Бераша говзаран коьрта ойла лоху, жамIаш а, цхьаьнатохар а до, йешначух кIорггера кхетархьама.
- **«Текст тойо».** Кхузахь бераша шайна тIехь йусту редакторийн роль. Текстехь тода дезаш долчун тидам бан Iема уьш: предложени стенгахь хийца йеза, стенгахь мелла а нийса дош лаха деза. Ишттачу балхо текст мелла а кхеташ, маьIне, кьегана йо.
- **«Шаьш толлу».** Берашна Iамадо шайн жобпийн анализ йан а, текстах шаьш нийса кхеттий хьовса а. Бераша шайна хетарг дусту масалан кепаци, гIалаташ лоху, уьш дIадоху. Иштта жим-жимма шайн кхоллало шайна тIехь тидам латтарон корматалла а, критически ойла йаран амал а.
- **1-ра класс:** «Тексте ладугIу, йеша кечло» модуль йукьайалайо. Цуьнан коьрта Iалашо – берийн текст лерсица тIелаца хаар, озана а, элпана а йуккьера зIе чIагIйан хаар кхиор, кхидIа йолчу хенахь кхеташ а, нийса а йеша

хаарна бух кхоллар. Занятешкахь бераша тексташка ладугIу, уьш йийцаре йо, хаамашна анализ йарехь хьалхара гIулчаш йошу.

3–4 классаш: «Текстерчу хаамийн критически мах хадо Iема» блок йукъайалайо, цо кхуллу критически ойла йаран корматалла а, бакъ хаамаш харц хаамех схьакъасто хаар а.

ТIетоьхна программо чулоцу йешаран коьрта компетенцеш кхоллар комплексни кхиоран модульш:

Занятеш дIайахьаран кепаш

Занятеш интерактивни кепехь дIахьо: бераша тобанашкахь, шишша цхьаьна йа индивидуальнo болх бо. Иштта Iаморехь пайдаоьцу библиотекин а, мультимедийни классан а таронех (компьютерех).

Дешаран планехь курсан меттиг

«Тестан исбаьхьалла» курс йукъатоьхна урокел арахьарчу гIуллакхаллин программа, дешархошна Iаморехь гIо-накъосталлина лерина а йу. Занятеш кIиранах цкъа дIахьо. Курсан барам: 1-чу классана – 33 сахьт, 2-4 классашна – 34 сахьташ, йешаран говзалла а, текстаца болх баран корматалла кхиорехула практически занятийн дерриге а 135 сахьт.

УРОКЕЛ АРАХЬАРЧУ ГIУЛЛАКХАЛЛИН КУРСАН ЧУЛАЦАМ

I-чу класс

Модуль "Тексте ладугIу, йеша кечло"

- Чулацаман аудировани а, визуализаци а йар кхиор.
- Суьртийн тIаьхьа-хьалхаллин гIоьнца текстах кхетар.
- Йешнарг а, ладобгIнарг а йийцаре йар.
- Хаттаршна жопаш далар а, шаьш хаттарш хIиттор а.
- Текстерчу диалогийн а, суьртийн а инсценировка йар.
- Визуальни материалашна а, коьртачу дешнашнашна а тIе а тийжаш, текст йуха схьайийцар.
- ЛадобгIначу говзарийн буха тIехь шайн дийцарш кхоллар.
- БIаьран иэсана а, тидамна а лерина кхиран ловзарш.
- Байташ а, дешнаш а дешарна ловзарш.
- Иллюстрацешца а, цхьана дашах лаьттахчу а йозанашца а киншкаш йар.

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Киншкашна иллюстрацеш йар:** Iаьржа-кIайн суьрташна предложенийн маьIница басарш хьокху, чекхйахаза иллюстрацеш чекхйошу.

- **Киншкаш йар.** Бераш текст иллюстрацешца цхъаьнайало Iема: билггалчу кийсакашна суьрташ хоржу йа шаьш дохку.
- **Цхъаьна киншкаш йар.** Бераша хIуманийн суьрташца дешнаш цхъаьнатуху, суьрташна йаздан деза йозанаш дагалоьцу, киншкийн агIонаш нийсачу роIехь дIахIиттайо.
- **Хиламийн хан а, меттиг а билгалйар.** Бераша текстан фрагменташ шаьш йинчу киншкин дакъошка дIанисйо – хиламаш маца а, стенгахь а хилла билгалдо.
- **Ловзар «Художник стенгахь гIалат ваьлла?».** Бераша суьрташна а, текста а йукъахь цхъаьнацадар лоху.

Модуль "Анализ а йеи, текст йухаметтахIоттайо"

- **Коьрта предложенеш лахар а, фрагменташ схъакъастор а.** Бераша текстехь уггаре а коьрта предложенеш лоху, уьш маьIнийн дакъошка йоькьу.
- **ТIечIагIдаран масалш лахар.** Бераша текстехь шайн жамIаш тIечIагIдеш долу масалш лоху.
- **Бахъанийн-тIаьхьалонан зIенаш билгалйар.** Бераша къастадо, турпалхойн билггалчу леларша хIун хиламаш кхоьллира а, цу леларша уьш стенна тIебалийра а.
- **Турпалхойн леларийн а, характеристикикийн а анализ.** Бераша турпалхойн лелар, церан синхаамаш, амалан хъаьркаш толлу.
- **Талалман корматаллаш кхиор.** Текстаца бечу балхо талламан ойла йар кхиадо: бераш Iема хаамаш тIаьхьахьалхаллица лаха, факташ йуста а, логически жамIаш дан а.

Модуль "Цхъаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Текстан дакъошна йуккъера зIенаш билгалйахар.** Бераша предложенеш а, абзацаш а вовшашца йусту, тIаьхьайогIучара муьлха хиламаш кхуллу билгалдо.
- **Хиламийн тIаьхьахьалхалла билгалйар а, йовзийтар а.** Бераша хиламийн къепе йухаметтахIоттайо, уггаре а мехала меттигаш билгалйо, коьртачу дешнех пайда а оьцуш, уьш могIара йовзуйту.
- **Персонажийн леларийн бахъанийн а, мотивийн а анализ.** Бераш кхета хьовсу турпалхоша билггалчу кепехь хIунда нисбина хиламаш, уьш иштта леларан бахъанаш хIун хилла.
- **Хаамех хьелаш довзийтарна а, царах кхеторна а пайдаэцар.** Бераш текстерчу хаарех пайдаэца хьовсу, тайп-тайпанчу дешаран йа дахаран хьелийн анализ йархъама.

- **Комплексни оила йаран кормталлаш кхиор.** Кху модулехь берашна Iема текстан тайп-тайпана дакъош цхьаьнатоха, коьрта оила лаха а, шайн жамIаш дан а.

Модуль "Текст тойо чулацамна а, хотIана тIехь болх"

- **Фактически гIалаташ лахар а, нисдар а.** Бераш факташ талла Iема: хаамаш кхечу хьостанащца талла, нийсадоцург каро а, нисдан а.
- **Къамелан а, стилистически а цхьаьнацадараш нисдар.** Бераш дика цааьллачун тидам бан а, мелла а нийса дош лаха а, текст кхеташ а, нийса а хилийтархьама предложенеш хийца а Iема.

Модуль "Шайн толлу"

- **Шайн жобпаш масалшца дустар.** Бераша шайн жобпаш дусту масалан кепашца, цхьаьнацадараш лоху, и иштта хIунда нисделла хьовсу.
- **Нийса доцург карор а, хаамаш билгалбар а.** Бераш Iема тестехь бIостаналлаш каро, факташ талла, хаамаш билгалбаха.
- **Тестан коьрта фрагменташ лахар.** Бераш текстехь билгал шайна оьшу хаамаш болу меттигаш лаха хьовсу.

Модуль "Йеша хаар мехала хIунда ду: декхарш листа Iема"

- **Текстах дика кхетархьама хьелаш кхоллар.** Бераш текст «денйан» хьовсу: кегий сценареш дагалоцу, дийцаран эпизодаш ловзайо, турпалхоша муьлха сацамаш тIеэца тарлора дийцаре до.

2 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Текстана иллюстрацеш лахар.** Бераш йешначун маьIница догIу суьрташ лаха Iема. Цуьнца цхьаьна цара тидам тIебохуйту коьртачу дешнашна а, маьIнин акценташна а.
- **Визуализация текстийн масалш лахар.** Бераша текстехь иллюстарцеш йан мегар долу фрагменташ лоху – масала, факташ, персонажийн характеристикаш йа хIуманаш йовзийтар.
- **Турпалхойн куьцан а, характеристикин а анализ.** Дешархоша исбаьхьаллин текстехь персонажийн васташ довзийтар лоху (ткъа Iилманан-гIарайаьллачу текстехь – хIуманийн йа хиламийн характеристикаш).

- **Иллюстрацеш йар а, кийча суьрташ схьахаржар а.** Берийн практикехь ийш хир йу шаьш суьрташ дахка йа кийча иллюстрацеш схьахаржа, текстана визуализаци йархьама.
- **Гайтаман гIирсашца болх баран корматалла кхоллар.** Бераш хаамийн а, хаза а материалаш йан Iема, текст иллюстрацешца цхьаьна а йалош.
- **Энциклопедеш кечйаран принципаш.** Берашна Iема энциклопедически статьяш муха кхуллу: текстан коьрта маьIна къастадо, хаама схьагайтархьама иллюстрацеш хоржу йа шаьш йохку, тIаккха цу жамIаца суьрташца кечийна жима энциклопеди хуьлу.
- **Дешнех пайдаэцарца исбаьхьаллин проекташ.** Бераша кхоллараллин интерпретаци йархьама муьлхха а цхьа дош хоржу, цуьнан маьIнин ойла йо, визуально схьагойту – суьртехула, хормехула, басехула йа йаздаран хотIехула.
- **Дешнех лаьцна киншкин агIонаш кечйар.** Бераша хинйолчу киншкина агIонаш йо, билгалдинчу дашна кхетор а луш, исбаьхьаллин куц а далош. ХIора дешархочо текст а, сурт а цу дешан васт а, ойла а нийса схьагойтур йолчу кепара цхьаьнатуху.
- **Визуальни элементашца эксперименташ.** Бераш текстан бос, кеп, шрифт, композици хийца хьовсу.
- **Шатайпа куц дар.** Бераш киншкин шатайпа агIо дагалоцу. Кхузахь мехала ду текст а, суьрто а вовшашна новкъарло а ца йеш, идея тIе а йузуш, синхаам кIаргбар.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо "

- **Коьрта фрагменташ лахар а, билгалйар а.** Бераш Iема текстехь уггаре а мехала предложенеш лаха а, уьш схьайазйан а.
- **Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенаш билгалйар.** Бераша къастадо хиламаш билгал иштта хIунда бу а, турпалхойн муьлхачу леларшца стенна тIе валаво а.
- **ЖамIаш дар.** Йешначун буха тIехь бераш Iема шайна хетарг схьаала: жамIаш дан, турпалхоша хIара йа важа хIунда дина, хиламаш эххар а стенна тIекхьачна.
- **Хаттаршна анализан элементашца жобпаш.** Цу тIедахкаршкахь текст йуха схьайийцина ца Iаш, ойла йан а йеза: факташ йуста, кхетор каро, логикех пайдаэца.
- **Тестера кIайдаргаш йузар.** Бераша йухаметтахIиттадо текстехь йукьахдитина дешнаш йа маьIнехула а, контекстехула а долу аларш.

Модуль "Вовшахтуху, анализ йо, цхьаьнатуху"

- **Хиламийн тġаьхьа-хьалхалла билгалйар.** Бераша дийцаран хронологи йухаметтахġоттайо: йуьхьанца хġун хилла, цул тġаьхьа муьлха хиламаш богġу, цхьана хиламо вукхунна хġун тġелаткъам бина хьовсу.
- **Маьġнин кġайдаргаш дġайузар.** Берашна тġедахкарш ло, текстера масех дош йа фраза дġайаьккхина. Оьшург йукьадиллархьама, цара леррана тидам бан беза дийцаран маьġнин а, логикин а.
- **Турпалхойн амалан коьрта агġонаш билгалйахар.** Бераш леррана хьовсу турпалхошка: текстехь церан бовзийтаран, леларийн, къамелан анализ йо. Цу буха тġехь жамġаш до турпалхойн амалийн, церан леларашна тġехьа хġун лаьтта а кхета.
- **Персонажаш вовшашца йустар.** Дешархоша цхьана говзаран турпалхой вовшашца бусту, царна йукьара тера хилар а, башхаллаш лохуш.
- **Йозанан а, барта а хаамаш хġиттор.** Текстан анализ йинчул тġаьхьа, бераш шайна хетарг ала хьовсу – барта йа йозанца. Цара шайн жамġаш кечдо, шайна хетарг дуьйцу, шайн ойланаш аргументашца тġечġагġан ġема.

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотġана а тġехь болх бо"

- **Цхьалхе а, кьегина а дерг.** Берашна хаь дешан нийса маьġна хилла ца ġаш, тардина маьġна а хуьлуш хилар. Масалш тġехь уьш ġема нийса маьġна тардинчух къасто, авторо дагалаьцначух а, цуьнан хотġан башхаллех а мелла а кġорггера кхета.
- **"Хаза" дешнаш.** Дешархоша текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш а лоху, текст тġелацарна цара тġелаткъам муха бо а дуьйцу.
- **Турпалхой кхоллар а, бовзийтар а.** Бераша тидам тġебохуйту авторо турпалхой церан леларшкахула а, синхаамашкахула а бовзийтарна. Тестехь «хьехамаш» карош, цара жамġаш до турпалхойн амалийн а, леларан бахьанийн а.
- **Фактически цхьаьнацадараш нисдар.** Нагахь текстехь гġалаташ йа цхьаьнацадарш делахь, бераш церан тидам бан а, нисдан а ġема.
- **Дешнийн галморзахаллаш нисйар.** Бераша нийца йоцу фразаш йа дешнийн нийса цхьаьнацадар лоху, текст мелла а кхеташ а, маьġне а хир йолчу кепара предложенеш нисйо.

Модуль "Текстах кхетаран тġегġанан мах хадабо"

- **Шечун неханчуьнца йукьаметтиг.** Кечдинчаьрца вешан жоьпаш дустуш, башхаллаш лобхуш, уьш хġунда ду бохучух ойла йо.
- **Ойланаш йустар.** Хьовсу шаьш муха делла хаттаршна жоьпаш, кхечара муха делла. Ойланаш мичахь йекьайелла лоху, хġунда нисделла иштта.

Жоьпаш нисдо: шайн жоьпашка а, масалан жоьпашка а хьовсу, нисдан ииш йерг карадо, иштта хIунда хета, тIечIагIдо. Йалийнчу вариантийн а, шайн а жоьпийн галморзахаллаш лоху.

Модуль "Йешаро дешарехь а, хIорадийнан дахарехь а гIо до"

- **Хетарг довзийтар а, дийцаре дар а.** Йешначух шайна хетарг довзуйту дешархоша, шайн ойланаш хезаш йовзуйту, вовшашка ладугIу.
- **Хьехар а, хаамаш а лахар.** Нагахь текстехь цхьаь кхеташ дацахь, бераша жоьпаш кхечу хьостанашкахь лоху – киншкашкахь, суьрташкахь, схемашкахь, справочникашкахь.
- **Истореш кхоллар а, ловзор а.** Бераша шайн истореш дагалоцу, турпалхошна йеша хаар бахьана долуш, халонаш эшош йолу, тIаккха классехь и сюжетахь ловзайо.
- **Критически ойла йар а, шаьш гIуллакх дар а кхиор.** Дийцаре дар, хаамаш лахар а, кхоллараллин тIедахкарш кхочушдар а дIадоьдуш, берашна Iема текстан анализ йан а, коьртаниг билгалдаккха а, шайн жамIаш дан а.

3 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Кхетор оьшуш долу дешнаш а, аларш а билгалдар.** Йоьшучу хенахь бераша билгалдоху шаьш ца кхеташ долу дешнаш а, аларш а.
- **Дош тидаран дошамашца а, справочникашца а болх.** Керлачу дешнийн маьIна хаархьама, дешархой дошамашка а, справочникашка а хьовсу. Шайна оьшу хьоста харжа Iема уьш, цу тIехь оьшу хаамаш а лохуш, текстахь кхин а кIоргте кхетархьама пайда а оьцуш.
- **Кхетораш дIайаздар а, масалш а.** Бераша керлачу дешан маьIна дIайаздо текста улле йа дошам тIе. Дош дика дагахь латторхьама, цара шайн масалш даладо предложенеш а хIиттош.
- **Хаамийн визуализаци.** Къаьсттана тидам тIебохуйту довзийтаран фрагменташна – Iалам, гонахара хьал, турпалхойн васташ дийцарна. Иштта фрагмент йешча, дешархоша цунна иллюстрацеш йохку йа догIуш долу суьрташ хоржу.
- **Текст а, визуальни васт а дустар.** Бераша леррана доьшу турпалхочун васт довзийтар, цу довзийтарна догIу сурт лаха йа шаьш дилла хьовсу.
- **Киншки тIехь интерактивни элементаш кхоллар.** Белхан процесехь бераша шаьш хIиттадо тексташна хаттарш, говзарерчу цитаташна тIе а тийжаш, царна жоьпаш лоху.

- **Кхиош долу ловзаран кепехь тІедахкарш.** Программи йукъадогІу ловзаран некъаш а. Масала, «ХІаь/ХІан-хІа» ловзарехь бераша толлу текстехь билггал болу хаамаш хилар.

Модуль "Анализ а йеи, текст йухаметтахІоттайо"

- **Факташна йуккъера зІенаш йухаметтахІиттор.** Бераш Іема текста чуьра тайп-тайпана факташ вовшашца муха йобзна йу тидам бан.
- **Масех фрагментан буха тІехь жамІаш дар.** Бераша текстан шиь йа масех кийсак вовшашца йусту, йукъара цхьа жамІ дан хьовсу.
- **Критически ойлайар кхиор.** Текстан анализ йеи, бераша лоху шайн хетарг тІечІагІдеш йа йухатухуш долу масалш, коьртачу дакъошна тІе тидам бохуйту, хаамаш бакъхилар толлу.
- **ТІе ца тоьу хаамаш йухаметтахІиттор.** Нагахь текстехь цхьаь тІе ца тоахь йа цхьаь тІеалаза дисинехь, бераш и кІайдаргаш дІайаха хьовсу, дийцаран контекстна, коьртачу дешнашна, йукъарчу логики тІе а тийжаш.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Хиламийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйар а, текстан структурировани а.** Бераш уггаре а мехала хиламаш билгалбан, текст маьІнин дакъошка йекъа, дийцаран некъ хІора гІулчехь гайтина план хІотто Іема.
- **Барта а, йозанан а хаамаш кхоллар.** Исбаьхьаллин а, довзаран а текстийн буха тІехь бераша доцца дийцарш, барта хаамаш, заметкаш, кхидолу аларш кечдо.
- **Бахьанийн-тІаьхьалонийн зІенаш билгалйар.** Бераш Іема тайп-тайпана хиламаш а, факташ а вовшашца муха зІе йолуш ду ган. Цкъацкъа авторо нийсса схьа ца дуьйцу бахьанаш, тІаккха дешархоша шаьш лоху уьш, эпизодаш а, дакъош а вовшашца дустуш.
- **Персонажийн леларийн, ойланийн, синхаамийн анализ.** Бераша тидам бо турпалхойн леларийн, церан гІуллакхийн, сагатдарийн.
- **Хьелаш дустаран критереш кхоллар.** Дешархоша шаьш тІеобцу тестера тайп-тайпана хьелаш муьлхачу билгалонашца дуста мегар ду аьлла сацам.

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотІана а тІехь болх"

- **Исбаьхьаллин гІирсаш билгалбар а, церан анализ а.** Бераша текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш лоху, цу кепаша васташ а, синхаамаш а кхолларехь хІун меттиг дІалоцу билгалдо.
- **Ойланаш йовзийтарехь гІалаташ карор а, нисдар а.** Бераш текстера цхьаьнацадараш – маьІнин, логически, фактически – лаха Іема.

- **Редактировани йаран а, шаьш талларан а корматаллаш кхиор.** Цу занятешкахь берашна гІалатийн тидам бан Іемина ца Іаш, текст тойан а Іема. Кийсакашна редакци йан хьовсу уьш: нисдарийн шайн кепаш йукъайохку, баккъал а цу хийцамаша текст кхетош а, къегина а йина йа ца йина дийцаре до.

Модуль "Хаамийн критически маххадор а, текстах кхетар а"

- **Хетарг а, хьежамаш а бустар.** Дешархоша билгалдоху текстехь хІиттийна тайп-тайпана хетарш а, хьежамаш а. Церан анализ йо, аргументаш вовшашца йусту, шайн жамІаш до.
- **Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшашца бустар.** Бераш тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста Іема: царна чохь терадараш а, башхаллаш а лоху, тайп-тайпанчу хьостанашкахь (литературни говзаршкахь, Іилманан-гІарайевллачу статьяшкахь, дешаран пособешкахь) гайтина факташ, хиламаш, довзийтарш дусту.
- **Хаамаш бакъ хилар таллар.** Бераш, массо а хІума цхьабосса тешаш тІе а ца оьцуш, и мел бакъ ду талла Іема. Цу Іалашонца уьш хьовсу дошамашка, энциклопедешка, Іаматашка а, кхийолчу справочни материалашка а.
- **Справочни литературех пайдаэцар.** Бераша тІетоьхначу хьостанашца болх караберзабо: цигахь оьшу хаамаш лоху, коьрта долчунна тІе тидам бохуьйту, хаамаш текстаца толлу.

Модуль "Текстах кхетаран тІегІанан мах хадабо"

- **Текстах кхетаран мах хадор.** Дешархой текстехула долчу хаттаршна шайн жобпийн мах хадо Іема, нийсачу жобпашца уьш дусту, галморзахаллаш стенгахь йу хьовсу.
- **Цхьаьнацадарийн бахъанийн анализ.** Бераша толлу шайн жобпаш масалан кепех къаьсташ хиларан бахъана: хаттарх нийса цакхетар, хаарш ца тоьъна йа ойла йарехь гІалат дина.

Модуль "Йеша хааро дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а гІо до"

- **Проблема лахар.** Йешаран говзалло дешархойн кхиамца проблемаш йерзо аьтто луш йолу сценареш хІиттор.
- **Текст йийцаре йар.** Йешаран процессе шовкъ кхоллар. ХІоттийначу шаблонца йешначу исбаьхьаллин произведенина барта а, йозанан а йоца рецензеш кечйар.

4 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **"Керлачу дешнийн дошам" йар.** Бераша шайн жима дошам йолайо, йоьшучу хенахь шайна нисделла цадевза дешнаш а, аларш а тIе дIа а йаздеш. Йуьхьанца цу дешнех маьIница кхета хьовсу уьш, тIаккха шаьш дош тидаран дошамца толлу, кхетор шайн дешнашца дIайаздо.
- **Керлачу дешнех пайдаэцаран масалш.** Керла дешнаш тIечIагIдархьама, дешархоша цаьрца предложенеш кхуллу.
- **Проект «Тамашийна хиламаш бастар».** Проектан гурашкахь бераша тидам бо текстехь буьйцучу тамашийначу хиламийн, царех кхетор каро хьовсу.

Тестан буха тIехь табилцаш кхоллар. Бераш хаам схьа а къастош, цунна структуризаци йан Iема, и таблицийн кепехь гойтуш (дешархойн хенан башхаллаш тидаме а оьцуш).

- **Илманан-гIарайевллачу тексташца болх.** Бераш текстехь коьртаниг билгалдан Iема: коьрта хаамаш лоху, уьш табилцаш чу а, схемаш чу а йазбо, доцца жамIаш до, тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш вовшашца бусту.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо"

- **Текстан хаамех аргументацехь пайдаэцар.** Бераша текстехь лоху шайн ойланаш тIечIагIйеш йолу факташ а, цитаташ а.
- **Факташна а, хиламашна а йуккъера зIенаш билгалйахар.** Бераша киншки тIехь буьйцучу хиламийн, персонажийн, фактийн анализ йо, уьш вовшашца муха доьзна ду хьовсу.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшаштуху"

- **Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенех а, хиламийн тIаьхьа-хьалхаллех а кхетар.** Дешархоша исбаьхьаллин тексташкарчу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла толлу, турпалхойн муьлхачу гIуллакхаша йа сацамаша балийна уьш билггалчу тIаьхьалоне билгалдо, хуьлучун бахьанех шайн жамIаш до.
- **Хаамийн анализ а, цхьаьнатохар а.** Бераш Iема текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, коьрта идеяш а, факташ а билгалйаха, материалан анализан буха тIехь шайн жамIаш дан а.
- **Барта а, йозанан а аларш кхоллар.** Дешархоша, фактически хаамашна йа шайн тидамашна тIе а тийжаш, барта а, йозанан а хаамаш кечбо ладоьгIначу йа йешначу текстехула (7 предложене кхаччалц барам болуш).

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотІана а тІехь болх"

- **Исбаъхьаллин суртхІотторан гІирсаш лахар а, церан анализ а.** Бераш Іема текстехь дустарш, эпитеташ, метафорахь, олицетворенеш, гиперболаш а, кхийолу кепаш а лаха.
- **СуртхІотторан гІирсех кхетар.** Бераш кхето хьовсу, авторо билгал и кеп хІунда хаържина а, йешархочунна цо муха тІеІаткъам бо а.
- **Текстехь гІалаташ карор а, нисдар а.** Занятешкахь бераша текстан анализ йо, нийса доцурш лаха Іема: маъІнин, логически, стилистически.

Модуль "Текстехь хаамийн критически маххадор"

- **Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшаца бустар.** Бераша тайп-тайпанчу тексташкара хаамаш вовшашца бусту, терадараш, цхьаънацадараш, бІостаналлаш лоху.
- **Цхьаънацадараш билгалдар.** Дешархой текстехь бІостане тІечІагІдарш лаха а, царехь бакъ муълхарш ду а, шеконе муълхарш а ду листа а Іема.
- **Бакъхиларан мах хадоран критереш кхоллар.** Бераша карайерзайо факташ талларан цхьалхе кепаш: дошамашка, справочникашка, энциклопедешка хьовсу, ткъа иштта пайдаоьцу шайна зеделлачух а, тидам хиллачух а.
- **Критически ойлайар кхиор.** Ишттачу балхо хаамийн анализ йан а, вовшашца буста а, бух болу жамІаш дан, шайн хьежам кхоллабалла а Іамаво.

Модуль "Текстах кхетаран тІегІанан маххадабо"

- **Шайн жьопаш нийсачу жьопашца дустар.** Занятешкахь бераша шайн жьопаш дусту нийсачу жьопашца.
- **Маххадоран критереш лелор.** Шайн белхан дикаллин маххадош, дешархоша пайдаоьцу хьалххе йийцаре йинчу критерехь.
- **Цхьаънацадарийн бахъанийн анализ.** Бераша толлу шайн жьопаш масалан кепашца цхьаъна хІунда ца догІу. Бахъана уьш хаттарш нийса цакхетар хила а йа царна цхьаъ ца хууш а, йа ойла йарехь гІалатбовлар а хила тарло.

Модуль "Йеша хааро гІо до дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а"

- **Йешаре синкІам кхоллар а, догдаийтар а.** Бераша йешар схьадоьллу хаарийн а, идейн а хьоста санна.
- **ТІе ца тоьу хаамаш билгалбахар.** Болх дІахьош, дешархой тидам бан Іема, хаттарна жоп далархьама хІун тІе ца тоьу. Ишттачу хьелашкахь уьш

киншкашка, справочникашка, иллюстрацешка йа кхечу хьостанашка хьовсу.

- **Йешаран практически мехалла гайтар.** Баккъал а йа кхоьллинчу хьелийн масалш тӀехь берашна го йеша хааро турпалхошна халонаш эшо а, сацамаш тӀеэца а, тайп-тайпанчу дешаран а, дахаран а халонех хьалхадовла гӀо деш а хилар.
- **Къамелан этикет а ларйеш, йешнарг йийцаре йар.** Тобанехь йа шишша цхьаьна дийцаре дарехь берашна Iема шайга къамел дечуьнга леррана ладогӀа, шайна хетарг нийса схьаала а, шайн хьежамна аргументаш йало а.
- **Йешначу киншкех шуьйра дийцар кечдар.** Бераша барта йа йозанан дийцарш кечдо шайна хазйеллачу йешначу киншкех. Цара шайна хетарг довзуьйту, билггал хIун дара шайна цу говзарехь хазделларг олу, аналитически а, кхоллараллин а корматаллаш кхиош.
- **Дукхайеза говзарш цхьаьна йийцаре йар.** Коллективни дийцаре дар дIахьо, дешархоша шайна хетарг цхьаьнаклассахошна хетачуьнца дустуш.

УРОКЕЛ АРАХЪАРЧУ ГӀУЛЛАКХАЛЛИН «ТЕСТАН ИСБАЪХЪАЛЛА» КУРС ДІАЛАЦАРЕХЪ ХИЛА ЛЕРИНА ЖАМІАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

Гражданско-патриотически кхетош-кхиор:

шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун, карарчун, хиндолчун дакъа санна ша хихиларх кхетар;

Даймехкан истори а, культура а Iаморе синкIам ненан мотт Iаморехула кхоллар.

Ийманехь кхетош-кхиор:

адамийн йукъаметтигийн зеделларг довзар, къинхетам, безам, догдикалла гайтар карадерзо;

этически кхетамех кхетар, исбаъхъаллин говзарийн турпалхойн амалийн а, леларийн а мах хадо.

Эстетически кхетош-кхиор:

исбаъхъаллин культуре, искусствон тайп-тайпнчу кепашка ларам а, синкIам а гайта, искусствон тайп-тайпана кепаш, шен а, кхечу а къаьмнийн кхолларалле а, ламасташ а тIелацадалар, исбаъхъаллин гӀуллакхаллин тайп-тайпанчу кепашкахь шен йукъаметтиг гайта кийча хила;

исбаъхъаллин литература йешаран эстетически зеделларг карадерзо.

*Физически кхетош-кхиор, синхаамаи меттахъ латторан могашаллин
культура кхиор:*

могашчу а, кхерамзачу (шена а, кхечу нахана а) а дахаран кепан
бакъонаш гонахарчу хьолехъ (цуьнца цхъаьна хаамийн декъехъ а) ларйа;
физически а, психически а могашаллица кхоаме хила.

Къинхъегаман кхетош-кхиор:

адаман а, йукъараллин а дахарехъ къинхъегаман мехаллех кхета.

Экологически кхетош-кхиор:

Іаламаца кхоме хила, тексташкахъ гайтина йолу адамийн а, дийнатийн а
йукъаметтигийн чолхаллех кхета.

Іилманан довзаран мехалла:

шен довзаран синкІам, жигаралла, дІадолор, хІума довза лаар довзарехъ
ша гІуллакх дар кхиор.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

Довзаран универсальни дешаран гІуллакхаш

Коърта логически гІуллакхаш:

объекташ йуста, дустарна бух бало, тексташ йоьшучу хенахъ аналогеш
хІиттор;

тексташ йоьшучу хенахъ толлучу факташкахъ низамца догІург а,
бІостаналла йерг а карор;

дешаран (практически) декхар листарехъ хаамаш цатоар йукъайиллинчу
алгоритман буха тІехъ билгалдар;

бахъанийн-гІаьхъалонан зІенаш билгалйан, тексташ йоьшучу хенахъ
жамІаш дар.

Коърта талламан гІуллакхаш:

йукъайиллинчу планаца толлучу объектан башхалла а, объекташна
йуккъера зІенаш а (дакъа – дийнна, бахъана – гІаьхъало) билгалйаран чолхе
боцу таллам дІабахъар;

жамІаш дан а, бинчу тидаман (зеран, йустаран, классификаци йаран,
дустаран, талламан) буха тІехъ тоьшаллаш далош тІечІагІдар а.

Хаамашца болх:

хаамаш схъаэцаран хьоста харжар;

билгалйинчу алгоритмаца догІуш, йукъадиллинчу хьостанехъ даррехъ

гуш болу хаамаш карор;

хаамаш бакъ йа харц хилар шайна йа хъехархочо йукъайиллинчу талламан кепан буха тІехъ талла хаар;

баккхийчийн (хъехархойн а, шайх жоп дала хан кхачазчу дешархойн дай-нанойн (бакъо йолчу векалийн) а гІоьнца Интернетехъ хаамаш лахарехъ кхерамзалла ларйаран бакъонаш ларйар;

текстан, видео, графически, озан хаамаш дешаран декхарца догІуш кхоллар а, анализ йар а;

хаамаш бовзийта шаьш схемаш, таблицах кхоллар.

Коммуникативни универсальни дешаран гІуллакхаш:

Хъасене хилар (тІекаре):

ойла йар довзийта хаийта, йешна тексташ йийцаре йечу хенахъ синхаамаш гайтар;

шеца къамел дечуьнга ларам гайта, диалог а, дискусси а дІайахъаран бакъонаш ларйар;

хъежаман тайп-тайпана агІонаш хила тарлуш хилар къобалдар;

шен хъежам нийса а, бух балош а бовзийтар;

хІоттийнчу декхарца догІуш къамелан алар хІоттор.

Цхъаьна гІуллакхдар:

стандартни (типови) ситуацехъ йукъайиллинчу планированин кепан буха тІехъ йоццачу а, йеххачу а хенан Іалашонаш хІиттор (коллективни декхаршкахъ дакъалацаре хъаьжжина, индивидуальни), йукъара гІулчаш а, хенаш а дІасейекъна нисйар;

цхъаьнагІуллакхдаран Іалашонах кхетар, цу Іалашоне кхачархъама гІуллакхаш дІахІиттор: ролаш йекъар, барт бар, цхъаьна бечу белхан процесс а, жамІаш а дийцаре дар;

куьйгалла дан, тІедахкарш кхочушдан, ладогІа кийча хилар гучудаккхар; шен белхан дакъа жобпалле кхочушдар;

йукъарчу жамІе ша диллинчу декъан маххадор;

йукъайехкинчу кепашна тІе а тийжаш, цхъаьна проектни тІедахкарш кхочушдар.

Регулятивни универсальни дешаран гІуллакхаш:

Шаьш шайн вовшахтохар:

дешаран декхарш листарехъ кхиамашка кхачархъама гІуллакхаш нийса дІахІиттор; хаьржинчу гІуллакхийн тІаьхъа-хъалхалла дІахІоттор.

Шайна шайна тергам латтор:

дешаран г'уллакхаллин кхиаман/эшаман бахъанаш билгалдахар; г'алаташ д'адахархъама шайн дешаран г'уллакхаш нисдар.

Предметни жам'аш

1-4-чу классина урокел арахъарчу г'уллакхаллин курсехула предметни жам'аш

1-ра класс – курс чекх'аьлча, дешархочунна хуур ду:

- хаттаршна шайн жобпаш текстерчу масалшца а, цитаташца а т'еч'аг'адан, шайна хетачунна бух бало билгал долу тоьшаллаш а далош;
- ладобг'начу текстех шайна хетарг ала а, хезнарг, сюжетни суьртийн т'аьхъа-хъалхаллина йа коьртачу дешнашна т'е а тийжаш, коьрта хиламаш билгал а бохуш, йуха схъадийца а;
- цадевзачу дешнийн маь'на контекстаца билгалдан, шайна дешнашца, текстерчу хъехамех пайда а оьцуш, цунах кхетам бала;
- цхъана абзаца чохъ, турпалхойн леларш а, хиламаш а логически вовшах а бузуш, бахъанийн-т'аьхъалонийн з'енаш каро;
- текстан тайп-тайпана фрагменташ вовшашца йуста, хиламийн бахъанийн а, т'аьхъалонийн а анализ йан а, говзаран дакъошна йукъара з'енаш каро а;
- коьртачу дешнех пайда а оьцуш, текстерчу хиламийн т'аьхъа-хъалхалла нисйан, йешначун цхъалхе план х'отто.

2-г'а класс – курс чекх'аьлча, дешархочунна хуур ду:

- йешначунна иллюстрацеш йан оьшуш болу хаамаш текстех лаха, йа шайн текстан чулацам гойтуш йолу схемаш а, суьрташ а дахка;
- турпалхой а, гонахара хъал а довзуйтуш долу коьрта х'уманаш билгалдан, уьш текстана х'иттийнчу суьрташца (иллюстрацешца) дуста;
- дешнийн нийса маь'на тардинчу маь'нехъ къасто, текстех дустарш, эпитеташ, метафораш а каро, дийцарехъ церан меттигах кхета;
- текстех фактически йа къамелан г'алаташ каро, уьш тодаран некъаш йукъадахка, текст мелла а билгал а, кхеташ а хилийтархъама;
- йешначун темехула хаарш шордархъама а, текстах мелла а к'оргера кхетархъама а т'етоьхначу хъостанашка хъовса (энциклопедешка, дошамашка, справочникашка).

3-чу классан курс чекх'аьлча, дешархочунна хуур ду:

- йешначу йа ладоьгІначу текстан буха тІехь барта а, йозанан а жамІаш дан, шайна хетачунна аргументаш а йалош, говзаран чулацамах бух болу оила а йалош;
- текстехь пейзажаш, интерьер, гуо йа хІуманаш йовзуьйту меттигаш лохуш, церан анализ йан, шайн тидамаш текстаца буста а, довзийтаран билгалонаш йогІуш хилар гучудаккха а;
- персонажаш дашца йовзийтарна йукъара башхаллаш билгалйаха, авторо турпалхочун амал цуьнан леларшца, къамелаца, куьцаца муха гойту тергалдан;
- тестан чулацам къастамца бовзийта: барта а, йозанца а коьрта хиламаш боцца схьабийца, коьрта идеяш а, мехала агІонаш а билгал а йохуш;
- текстан хиламашна йукъара логически, бахъанин-тІаьхьалонан зІенаш, персонажийн леларш вовшаца доьзна хилар а, цара стенна тІе валаво а гучу а доккхуш, билгалйан;
- персонажаш йукъайехкинчу критерешца вовошаца йуста, церан тера хилар а, къасташ хилар а билгалдан, ткъа иштта йешначу говзарехула 4-6 предложени хир йолуш, барта а, йозанан а хаамаш хІотто;
- йешначу говзаран йукъайиллинчу кепе а хьовсуш, логически планаца материалан структура а йеш, йоцца барта йа йозанан обзор хІотто;
- авторо пайдаэцначу исбаьхьаллин суртхІотторан гІирсийн анализ йан (дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш а, кхийолу кепаш а);
- дешнийн маьІнаш билгалдахархьма, факташ тІечІагІйархьама а, текстах дика кхетархьама а дошамех а, справочни материалех а пайдаэца;
- текстерчу хаамийн структура хІотто: таблицаш, схемаш йа интеллект-карташ дІадуза, говзарерчу масалшца шайн жобпаш тІе а чІагІдеш;
- текстан план хІотто, и маьІнин дакъошка йекъа, йешначу йа ладоьгІначу материалан шуьйра чулацам бийца – барта санна, йозанца а;
- текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, шайн ойланаш тІечІагІйархьама, хетарг бакъдархьама йа шайн хьежамна аргументаш йалорхьама;
- текстехь балийна фактически а, маьІнин а хаамаш вовшашца буста, церан башхаллаш а, тера хиларш а дустуш;
- текстехь логика, меттан нормаш йа къамелан къегина хилар талхош долу даккхий гІалаташ каро а, нисдан а (Іамийнчу материалан гурашкахь);
- тІетоьхначу справочни литературе, энциклопедешка, Іаматашка, дошамашка хьовса Іемар ду темехула долу хаарш шордархьама а, хаамаш билгалбан а, текстан мелла а кІоргера анализ йан а.

4-чу классан курс чекхайаьлча, дешархочунна хуур ду:

- таблица йузуш, текстан хаамийн структура хЮтто;
- текстера масалшца жоп тЕчІагІдан;
- маЫнин дакъошка йекъна йоцчу текстан план хЮтто;
- йешна/ладоьГІна текст йуьззана йа хаьржина схьайийца;
- текстан хиламашна йукъа зІе хЮтто;
- текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, шайн ойланаш тЕчІагІархьама, хетарг бакьдархьама йа шайн хьежамна аргументаш йалорхьама;
- текстан хаамаш вовшашца буста, дуьхьалхІитто;
- йалийнчу темина говзаран чулацамца йогІуш йешначу/ладоьГІначу текстехула барта а, йозанан а аларш хІитто (6 предложенел кІезиг йоцуш);
- текстехь исбаьхьаллин суртхЮтторан гІирсаш схьакаро (дустар, эпитет, метафора, олицетворени);
- барта а, йозанан кепехь а йешначу говзаран боцца а, кхачам боллуш а отзыв кхоллар, йеллачу кепаш пайда а оьцуш.
- ойланаш йовзийтарца а, къамелан хотІаца а, къамелан оьздангаллин норманаш ларйарца а доьзна долу маЫне гІалаташ(Іамийначун гурашкахь);
- использовать справочную литературу для получения дополнительной информации.
- хаарш шордархьама, справочни литературах пайда эца.

ТЕМАТИЧЕСКИ ПЛАНИРОВАНИ

1 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цІерш	Сахът ийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гІуллакхан характеристика
Модуль 1. Тексте ладугІу, йеша кечло				
1.1	Тексте ладугІу, суъртийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйо	4	Чулацаман аудировани а, визуализаци а йар кхиор. Суъртийн тІаьхьа-хьалхаллин гІоьнца текстах кхетар. Йешнарг а, ладоьгІнарг а йийцаре йар. Хаттаршна жобпаш далар а, шаьш хаттарш хІиттор а. Текстерчу диалогийн а, суъртийн а инсценировка йар. Визуальни материалашна а, коьртачу дешнашнашна а тІе а тийжаш, текст йуха схъайийцар	Текст аудиально тІелоцу. Тексте ла а дугІий, цуьнан чулацаман визуализаци йо. Тексте ла а дугІуш, цуьнца цхьаьна цуьнан чулацаман ойла йо, суъртийн тІаьхьа-хьалхаллех пайда а оьцуш. Тексте ла а дугІуш, йуха а дага а лоцуш, цуьнан чулацаман ойла йо, лерсица тІелаьцначул тІаьхьа суъртийн тІаьхьа-хьалхаллех пайда а оьцуш. Тексте ла а дугІий, цуьнан чулацаман ойла йо, хІуманийн суъртех пайда а оьцуш (суъртийн тІаьхьа-хьалхалло текстан логика гойту). Хьехархочо йешна текст

				тобанашкахъ йийцаре йарехъ дакъалоцу. ЛадобгІначу текстехула долчу хаттаршна жобаш ло. Тобанехъ болх: цхъа дош буха а йаздеш, суъртийн киншкеш кхуллу. Баьран иэс а, тидам а кхиош долчу ловзаршкахъ дакъалоцу. Дешнаш а, дешдакъош а дешарца доьзначу ловзаршкахъ дакъалоцу.
1.2	Диалогийн сурт хІоттадо	2	Баьран иэсана а, тидамна а лерина кхиран ловзарш. Байташ а, дешнаш а дешарна ловзарш. Иллюстрацешца а, цхъана дашах лаьтгачу а йозанашца а киншкеш йар	Тексте ла а дугІуш, диалог хилар билгалдо. Текстера диалог йухайуьйцу, коьрта маьІна лар а деш.
1.3	Хезнарг дуьйцу	2	ЛадобгІначу говзарийн буха тІехъ шайн дийцарш кхоллар	Хезначу текстан чулацамца хаттарш кечдо. Хезна йолу текст сюжетни суъртийн серегахула йа хІуманийн суъртийн тІаьхъа-хьалхаллехула йухаметтахІоттайо. Хезна йолу текст коьртачу дешнашца йухаметтахІоттайо. Хьехархочо йа дас-нанас йешначу киншкехула барта дийцар кечдо
Модулехула дерриге а		8		
Модуль 2. Шайн куьйга киншкеш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту				

2.1	Киншкaш-цyъргaшнa иллюстрaцeш йар	3	Киншкaшнa иллюстрaцeш йар	Суъртaнa бyxaxъ йолчy предложенин чулaцaмe хъaъжжaнa, лaържa-клaйн суъртaш басаршкa дерзaдo: предложeнeхъ гaйтинa билггaл болу хaмaш лoхy. Иллюстрaцинa бyxaxъ йолчy предложенин чулaцaмнa тlе a тeвжaш, чeкx цa йaбллa иллюстрaцeш чeкxйoxу: предложенин чулaцaмaн хaмaшнa тlе a тeвжaш, билггaлa хaмaш лoхy.
2.2	Киншкaш йo	2	Киншкaш йар	Йaлийнчy кeпaцa дийцaрaн чулaцaм гoйтyш долy суъртaш долy кeгий киншкaш a, тeкcтaн кeгий фpaгмeнтaш йолy aсaнaш a йo: xIopa aсa суъртaцa йyзy. Мaсaлaн кeпaцa кeгий киншкaш йo, xIopa aгIонeхъ йaзйинa тeкcтaн йoццa фpaгмeнт a, иллюстрaцинa йитинa мeттиг a йолyш; тeкcтaн xIopa фpaгмeнтaнa лyш къaбcтинчy суъртийн-

				иллюстрацийн гулар йу: хIора иллюстрацина шен меттиг карайо. Тобанан киншка йо: дешнаш а, суурташ а дусту; предложенеш а, сюжетни суурташ а дусту; дешнийн гуларех сюжетни суурташна буха йазйан предложенеш хIиттайо.
2.3	Киншка цхьаьна йо!	2	Хиламийн хан а, меттиг а билгалйар. Цхьаьна киншкаш йар. Ловзар «Художник стенгахь гIалат ваьлла?»	Нийсса текстехь гайтинчу хиламан хан а, меттиг а билгалйо. Текст шаьш йинчу киншканийн оьшучу декъехь дIанисйо. «Художник стенгахь гIалатваьлла?» ловзарехь дакьалоцу.
Модулехула дерриге а		7		
Модуль 3. Анализ а йеиш, текст йухаметтахIоттайо				
3.1	Йоьшу, жамIаш до	2	Коьрта предложенеш лахар а, фрагменташ схьакъастор а. Бахьанийн-тIаьхьалонан зIенаш билгалйар. Талламан корматаллаш кхиор	Оьшуш йолу предложени текстехь лоху, билггал йолу кийсак схьайазйо. ЧIагIдар тIечIагIдеш долу масалш лоху.

3.2.	Йоъшу, текстехь масалш лоху	2	ТечІагІдаран масалш лахар. Турпалхойн леларийн а, характеристикийн а анализ	Текстан цхьана абзацехь болчу хааман буха тІехь цхьалхе бахьанин-тІаьхьалонан зІенаш билгалйоху. Билгалчу характеристикина догІуш долу турпалхочун масалш лоху.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Цхьанатуху, анализ йо, вовшахтуху				
4.1	Йеша а йоъшуш, хиламийн бахьана билгалдо!	2	Текстан дакъошна йуккъера зІенаш билгалйахар. Хиламийн тІаьхьахьалхалла билгалйар а, йовзийтар а. Комплексни ойла йаран кормталлаш кхиор	Хиламийн бахьана хаархьама, текстан тайп-тайпанчу дакъойн фрагменташна йуккъера зІе билгалйоккху. Текстехь бийцинчу хиламийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйо, коьртачу дешнех пайда а оьцуш, тестан коьртачу хиламашна лoьмарш а хІиттош. Хиламийн а, текстерчу

				персонажийн леларийн а бахъанаш билгалдо.
4.2	Иштта хIунда нисделла? Леррана йоьшу!	1	Персонажийн леларийн бахъанийн а, мотивийн а анализ Хаамех хъелаш довзийтарна а, царах кхеторна а пайдаэцар	Текстерчу хаамах пайда а оьцуш, гIедилларехъ йукъадилина хъал дуйцу.
Модулехула дерриге а		3		
Модуль 5. Текст тойо чулацамна а, хотIана тIехъ болх				
5.1	Хаарийн дуйненахъ детективаш	2	Фактически гIалаташ лахар а, нисдар а	Текстехъ баккъал а долу гIалаташ лоху. Уьш нисдаран некхаш дуйцу.
5.2	Турпалхошна гIиллакхе хила гIо де!	2	Къамелан а, стилистически а цхъаьнацадараш нисдар	Текстехъ къамелан гIиллакх дохийна меттигаш а лохий, и кхачамбацар дIадаккхаран некъаш дуйцу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 6. Шави толлу				

6.1	Текст йовза Йема, шаьш толлу	2	Шайн жьопаш масалшца дустар. Тестан коьрта фрагменташ лахар	Текстехула хаттаршна шайн жьопаш дусту далийнчу масалан жьопашца. Тедиллар кхочушдан оьшуш болу хаама чохь болчу текстан фрагменте хьовсу.
6.2	Тидаме хила Йема. Тпедахкарш толлу.	1	Нийса доцург карор а, хаамаш билгалбар а	Шайн жьопан а, масалан жьопан а цхьаьнацадар шаьш толлу.
Модулехула дерриге а		3		
Модуль 7. Йеша хаар мехала хIунда ду: декхарш листа Йема				
7.1	Текстан гIоьнца хало листаран агIо лоху	2	Текстах дика кхетархьама хьелаш кхоллар	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна йеша хаар бахьанехь турпалхошна халачу хьолах хьалхабовла некъ карош болчу текстийн чулацам. Текстехь болчу хаамех пайда а оьцуш, халачу хьолера арабовла некъ карабо.
Модулехула дерриге а		2		
Тпаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		33		

ТЕМАТИЧЕСКИ ПЛАНИРОВАНИ
2 КЛАСС

Модуль 1. Шайн куьйга киникаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту

№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цӀерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гӀуллакхан характеристика
1.1	Иллюстрацеш йолу книга кхоллар	3	Текстана иллюстрацеш лахар. Визуализация текстийн масалш лахар. Турпалхойн куьцан а, характеристикийн а анализ. Иллюстрацеш йар а, кийча суьрташ схьахаржар а	Йукъайехкинчу иллюстрацешна йукъара, текстехь йийцинчу деталашца йогӀуш, нийсса тера хир йерш хоржу. Текстан фрагменташна иллюстрацеш йо: текстехь буьйцу билггал болу хаам лоху. Исбаьхьаллин текстехь турпалхочун васт довзийтар лоху. Иллюстрацеш хоржу йа шаьш йешначу йа шайна хезначу текстана иллюстрацеш кечйо. Илманан-гӀарайаьллачу текстехь объект йовзийтар лоху. Иллюстрацеш хоржу йа шаьш йешначу йа шайна хезначу текстана иллюстрацеш кечйо.
1.2	«Вай – архитекторш ду «ХӀун йу? Мила ву?» энциклопедин»	2	Гайтаман гӀирсашца болх баран корматалла кхоллар. Энциклопедеш кечйаран принципаш. Визуальни элементашца эксперименташ	Иллюстрацеш кхолларна мехала долу дешнаш лоху текстехь. Текстана тӀе а тийжаш, жима-энциклопедин статьяна иллюстраци кхуллу. «ХӀара

				хIун йу? ХIара мила ву?» иллюстрированни жима- энциклопедина статья кечйо.
1.3	Дешнех лаьцна киншка кхулла	3	Дешнех пайдаэцарца исбаьхьаллин проекташ. Дешнех лаьцна киншкин агIонаш кечйар. Шатайпа куц дар	Дошаман статья йоьшуш, дош толлу. Проектана хаьржинчу дашан масалш долу предложенеш лоху Iаматашкахь а, классал арахьарчу йешаран киншкашкахь а. Хаьржинчу дашна лерина йолу киншкн агIо исбаьхьаллин кечйо. Кечйинчу агIонан презентацина кечам бо. «Дешнийн киншка» — коллективни проектан жамI – цхьаьана кхочушйечу проектехь дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		8		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				
2.1	Текстехь дош хIун ала гIерта кхета.	2	Коьрта фрагменташ лахар а, билгалйар а. Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенаш билгалйар. ЖамIаш дар	Къамелехь наггахь бен ца нислучу дешнех кхетор лоху текстехь. ДукхамаьIнаш долу дош а, текстехь и лелоран маьIна а вовшашца дусту. Текстехь фразеологизм а лохий, текстан буха тIехь цунан маьIна билгалдо.
2.2	Йеша а йоьшуш,	2	Тестера кIайдаргаш йузар.	Текстехь болчу хаамийн буха

	жамІаш до		Хаттаршна анализан элементашца жобпаш	тІехь цхьалхе жамІаш до. Текстан чулацамехула, шайн цхьалхе а, чолхе доцу а маьІна дан дезачу хаттаршна жобпаш ло. Абзацехь болчу хаамна тІе а тийжаш, текстера кІайдаргаш дІайузу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 3. Вовшахтуху, анализ йо, цхьаьнатуху				
3.1	Хиламийн тІаьхьа- хьалхалла билгалйо, текстан план хІоттайо	2	Хиламийн тІаьхьахьалхалла билгалйар. МаьІнин кІайдаргаш дІайузар. Йозанан а, барта а хаамаш хІиттор	Текстехь бийцаре бечу хиламийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйо. Текстан хаттаран планехь кІайдаргаш нийсачу логико-маьІнин структурех пайда а оьцуш, дІайузу. Планан пункташ кхулла. Текстан номинативни планехь кІайдаргаш нийсачу логико- маьІнин структурица дІайузу. Планан пункташ кхулла
3.2	Іамор а, дустар а	2	Турпалхойн амалан коьрта агІонаш билгалйахар. Персонажаш вовшашца йустар	Говзаран турпалхочун амалан хьаьркаш билгалйо. Йалийнчу критерешца цхьана дийцаран турпалхой вовшашца бусту.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хІотІана а тІехь болх бо				
4.1	Текстехь хаза дешнаш а, дустарш а лоху	2	Цхьалхе а, кьегина а дерг. "Хаза" дешнаш.	Дош нийсачу а, тІедерзийнчу а маьІнехь лелоран масалш

			Турпалхой кхоллар а, бовзийтар а	лоху. Текстехь исбаьхьалилн кепаш йевза (дустарш, эпитеташ). Уьш лелор шен метта хиларх кхетаво (Iамийнчун контекстехь). Текстехь турпалхой а, церан синхаамаш а гайтаран кепаш лоху.
4.2	Автор стенгахь галваьлла?	2	Фактически цхьаьнацадараш нисдар	Текстехь фактически гIалаташ дуй хьовсуш толлу, хила тарлуш долу нисдарш дуйцу.
4.3	Дешнашкахь гIалаташ лоху	2	Дешнийн галморзахаллаш нисйар	Предложенийн а, аларийн а структурехь гIалаташ лоху, нисдаран шайн кепаш йалайо (Iамийнчун гурашкахь)
Модулехула дериге а		6		
Модуль 5. Текстах кхетаран тIегIанан мах хадабо				
5.1	Текст а къастайо, шаьш а толлу	3	Шечун неханчуьнца йукьаметтиг.	Текстехула хаттаршна шайн жьопаш дусту далийнчу масалан жьопашца, цуьнца цхьаьна шайн даьржина жьопаш дусту йалийнчу кепашца а. ДIасатаIарш билгалдоху, церан бахьанаш билгалдо (цхьаьна дийцаре дар дIадахарехь). TIедиллар кхочушдан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тIетийжа.

5.2	Текст йоьшу, шайн хаттарш талла Iема	3	Ойланаш йустар.	Талламан болх дIахьo, толлу. Шайн жoьпашна а, хаттаршна стандартни жoьпашна а йукъахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 6. Йешаро дешарехь а, хIорадийнан дахарехь а гIо до				
6.1	Текст – вайн гIоьнча! Хало цхьаьна луьсту.	2	Хетарг довзийтар а, дийцаре дар а. Хьехар а, хаамаш а лахар. Истореш кхоллар а, ловзор а.	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулцамаш. Текстехь болчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо. Iаморан декхарца богIуш болу хаамаш схьаэцархьама, тIетoьхна справочни литературех пайдаoьцу
6.2	Йешнарг йовзуйту!	2	Критически ойла йар а, шаьш гIуллакх дар а кхиор.	Киншкин чулацамехь лела хаьа чулацамах, билгалдарех, дешхьалхенах а, догIанах а пайда а оьцуш. ЛадoьгIна а, йешна а йолу тестахь йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакьонаш а ларйеш. Йешначу кигшкех лаьцна доцца барта дийцар йаздо.

Модулехула дерриге а	4		
Таъхъало	2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЪТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ	34		

ТЕМАТИЧЕСКИ ПЛАНИРОВАНИЕ

3 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цІерш	Сахътийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гІуллакхан характеристика
Модуль 1. "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"				
1.1	Мотт таллархой: керлачу дешнийн дошам	2	Кхетор оьшуш долу дешнаш а, аларш а билгалдар. Дош тидаран дошамашца а, справочникашца а болх. Кхетораш дІайаздар а, масалш а	«Тхуна хьалха девзаш ца хилла дешнаш» дошам кхолларан кепех пайдаоьцу: шайн маьІна кхетон дезаш долу дешнаш билгалдоху; дош тидаран дошамехь дошаман статья йоьшу, цуьнан чулацаман а, структурин а башхаллаш толлу; киншкин агІонехь дешан лексически маьІна дІайаздо; и дош лелочу предложенийн масалш лоху. Индивидуальни болх: дошам кхоллархьама 3-4 дош схьахоржу, схьахаьржина материал кечйо.
1.2	Суьрташ долу книга кхоллар.	3	Хаамийн визуализаци. Текст а, визуальни васт а дустар. Киншки тІехь интерактивни элементаш кхоллар Начало формы	Текстехь меттиг (пейзаж) йуьйцу кийсак лоху, цунна иллюстрацеш лоху йа текстехь меттиг йовзийтаран фрагменташна шаьш

				иллюстрацеш кечйо. Текстехъ интерьер йуьйцу фрагмент лоху, цунна иллюстрацеш лоху йа текстехъ интерьер йовзийтаран фрагменташна шаш иллюстрацеш кечйо. Текстехъ турпалхочун протрет лоху. Дешнийн а, визуальни а портреташна йуккъехъ цхьаьнацдарш лоху (йалийнчу иллюстрацех пайда а оьцуш). Текстехула хаттарш а, царна жопаш а долуш киншкин агло кхулла. Текстан фрагментаца хаттарна жоп тлечлагло.
1.3	Текстехъ бакъдерг билгалдар: «Хлаъ йа хлан-хла?» ловзар	1	Кхиош долчу ловзаран кепехъ тлехкарш	«Хлаъ йа хлан-хла» ловзарехъ дакъалоцу, текстехъ белла хамаш цигахъ буй а бац билгалдо.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахлоттайо				
2.1	Йоьшу, жамлаш до		Факташна йуккъера зленаш йухаметтахлоттор. Масех фрагментан буха тлехъ жамлаш дар. Критически ойлайар кхиор.	Текстехъ йалийнчу 2-3 факта йуккъера зле билгалйо. Текстехъ йалийнчу шина фактан буха тлехъ цхьалххе жамлаш кечдо (дешначун/хезначун буха тлехъ)

			Те ца тоьу хаамаш йухаметтахИттор.	
Модулехула дерриге а		2		
Моуль 3. Цхъанатуху, анализ йо, вовшахтуху				
3.1	Хиламийн тӀаьхьа-хьалхалла билгалйо, текстан план хӀоттайо	2	Хиламийн тӀаьхьа-хьалхалла билгалйар а, текстан структурировани а. Барта а, йозанан а хаамаш кхоллар	Йешначу текстехь хиламийн тӀаьхьа-хьалхалла билгалйоккху. Текстан маӀнин дакъош схьакъастадо. Планан хӀора маӀнин декъана анализ йо. Йешначу йа хезначу текстан цхъана маӀнин декъан чулацам йозанехь бовзуйту. Йешначу йа хезначу исбаьхьаллин а/йа хаамийн а текстан масех маӀнин декъан чулацам барта йа йозанан аларш хӀитторехь бовзуйту.
3.2	ХӀун стенца доьзна ду: дийцарехь зӀенаш лоху вай!	3	Бахъанийн-тӀаьхьалонийн зӀенаш билгалйар. Персонажийн леларийн, ойланийн, синхаамийн анализ. Хьелаш дустаран критереш кхоллар	Исбаьхьаллин текстехь болчу хиламашна а, эпизодашна а йуккъера зӀе билгалйо. Текстехь ца хьахийначу хиламийн бахъана билгалдархьама, текстан тайп-тайпанчу дакъошкарчу факташна йуккъера зӀе билгалйоккху. Тестан персонажийн леларшна, ойланашна, синхаамашна йуккъера зӀе билгалйо. Текстехь буьйцучу хиламаш

				вовшашца бустаран бух шаьш хоржу. Текстан персонажаш а, церан леларш а дустарна бух шаьш хоржу (масала, терадарехула а, къастамехула а). Хаамийн текстехь болчу тайп-тайпанчу хиламашна йуккъера зIе билгалйоккху: бахьанаш а, тIаьхьалонаш а билгалйо.
Модулехула дерриге а		5		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хIотIана а тIехь болх бо				
4.1	Дешнашца ловзу: синкIоме дустарш, хаза довзийтар а, хIуманех Iаламатечу кепехь туьйранийн турпалхой хилар лоху	1	Исбаьхьаллин гIирсаш билгалбар а, церан анализ а	Текстехь исбаьхьаллин вастхIотторан гIирсаш лоху (дустар, эпитет, олицетворени).
4.2	Текстехь гIалаташ лоху	3	Ойланаш йовзийтарехь гIалаташ карор а, нисдар а. Редактировани йаран а, шаьш талларан а корматаллаш кхиор	Идея гайтарх хьакхалуш текстехь гIалат далийна меттиг билгалйо (семантически, логически, фактологически, лингвистически а, и этически а). Шайн дешнашца гIалатан маъIна дуьйцу (шайн долчу хаарийн гурашкахь). Текст нисйаран кепаш хоржу. Текстехь лоху текстан

				лингвистически структурехъ хъакхалуш долу гІалат далийтина меттиг (морт, грамматика, орфографи, пунктуаци). Шайн дешнашца гІалатан маъІна дуьйцу (Іамийнчун гурашкахъ). Текст нисйаран кепаш хоржу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 5. Хаамийн критически маххадор а, текстах кхетар Іема				
5.1	Тайп-тайпанчу текстийн хаамаш йух-йуххехІиттабо	3	Хетарг а, хъежамаш а бустар. Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшашца бустар	Цхъана текстехъ гайтина шина кепара хетарг вовшашца дусту. Къаьстинчу тексташкахъ гайтина ши хъежам вовшашца бусту. Справочникан текстан а, некъан йозанийн а хаамийн фрагменташ вовшашца йусту.
5.2	Хаамаш бакъхилар талларан некъах пайдаоьцу	2	Хаамаш бакъ хилар таллар. Справочни литературех пайдаэцар	Текстан хаамаш бакъхилар толлу дошаман статьях, энциклопедех, Іаматех пайда а оьцуш. Исбаьхьаллин текстан турпалхочун дешнаш билгалдахархъама оьшучу справочни литературех пайдаоьцу.
Модулехула дерриге а		5		
Модуль 6. Текстах кхетаран тІегІанан мах хадабо				
6.1	Текстана тІедиллар	3	Тестах кхетаран мах хадор	Текстехула хаттаршна шайн

	кхочушдо. Шаьш шайн талла Iема			жопаш дусту далийнчу масалан жопашца, цуьнца цхьаьна шайн даьржина жопаш дусту йалийнчу кепашца а. Даьржинчу жопийн мах хадоран критерех пайдаоьцу. ДIасатаIарш билгалдоху, церан бахьанаш билгалдо (тобанехь дийцаре дар дIадахарехь). Педиллар кхочудан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тIетийжа.
6.2	Текстана тIедиллар кхочушдо. Шаьш толлу	3	Цхьаьнацадарийн бахьанийн анализ	Талламан болх дIахьо, толлу. Шайн жопашна а, хаттаршна стандартни жопашна а йукъахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6	Начало формы	
Модуль 7. Йеша хааро дешарехь а хIорадийнан дахарехь а гIо до				
7.1	Текстан гIоьнца хало листаран агIо лоху	2	Шайна чохь дешархошна хьалхIуьттуш йолу халонаш листа гIо билггал йеша хааро деш долчу сценарийн проекташ хIиттор	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулацамаш. Текстехь болчу мехалчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо.

7.2	Йешнарг йийцаре йо	2	Йешаран процессе синклам кхоллар. Билгалйинчу кепача доглуш, йешначу литературни говзарх доцца барта а, йозанан а хетарг кечдар	ЛадобгІна а, йешна а йолу тешаш йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакъонаш а ларйеш. Йешначу говзарна билгалйинчу кепача йоцца барта а, йозанан а рецензеш йазйо.
Модулехула дерриге а		4		
Таъхъало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЪТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		

ТЕМАТИЧЕСКИ ПЛАНИРОВАНИЕ

4 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакьойн а, теманийн а цйерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн г'уллакхан характеристика
Модуль 1. Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту				
1.1	Керлачу дешнийн дошам кхоллар	2	"Керлачу дешнийн дошам" йар. Керлачу дешнех пайдаэцаран масалш	«Йоьшучу хенахь Йеминчу керлачу дешнийн дошам» киншка кхолларан кепех пайдаоьцу: дешнаш теманащца доькьу; дош тидаран дошамехь дешан маьІна билгалдо; кнтекстехь а, дош тидаран дошамехь а лешан маьІна дусту; дошамехь делла дешан лексически маьІна дІайаздо; йалийнчу тексташкахь дешнаш лелоран масалш гулдо; схьакъастийна материал кечйо.
1.2	Проект «Таблица хІоттайо»	2	Тестан буха тІехь таблицах кхоллар. Илманан-гІарайевллачу тексташца болх	Йешначу Илманан- гІарайаьллачу материалан буха тІехь таблицах хІиттайо: текстехь Илманан хаамаш

				карабо; хаамна структурировани йаран бух буйцу; хаамна структурировани йо; таблица кечйо (Iамийнчун гурашкахь а, хенан башхаллаш тидаме эцарца а)
1.3	Проект: «Тамашийна хиламаш бастар» киншка кхуллу	3	Проект «Тамашийна хиламаш бастар»: текстан синкIомечу кийсакашкахь тамашийнчу xIуманийн къайленаш карайо	Хиламах кхетор долчу текстан фрагментехь хаамаш лоху. Киншкин агIо исбаьхьаллин кепехь кечйо. Кечйинчу агIонан презентаци кечйо. «Тамашийна хиламаш бастар» -йукъарчу проектан жамI – йукъара киншка кечйарехь дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		7		
Модуль 2. Анализ а йеи, текст йухаметтахIоттайо				
2.1	Йоьшу, жамIаш до (Йеша а йоьшуш, жамIаш до)	1	Текстан хаамех аргументацехь пайдаэцар. Факташна а, хиламашна а йуккъера зIенаш билгалйахар	Цхьалхе жамIаш кечдо. Текстехь долчу цхьана чIагIдарх кхеторхьама, текстан билгалчу декъера хаамех пайдаоьцу.
Модулехула дерриге а		1		
Модуль 3. Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху				
3.1	Йешар а, довзаран	2	Бахъанийн-тIаьхьалонийн зIенех а, хиламийн тIаьхьа-хьалхаллех а кхетар	Илманан-гIарайаьллачу текстехь йалийнчу факташна

	дийцарехь факташна йукъахь йолчу уйрах (зІенах) кхетар а.			йукъахь йолу зІе билгалйо. Текстан тайп-тайпанчу дакъош йукъара хаамаш чІагІдаран тоьшалла далорхъама цхъаьнатуху.
3.2	Йоьшу, исбаьхьаллин текстехь хиламаш вовшашца муха боьзна бу къастадо	2	Хаамийн анализ а, цхъаьнатохар а. Барта а, йозанан а аларш кхоллар	Исбаьхьаллин текстан авторо бовзийтинчу хиламашна йуккъера вовшашца зІе билгалйоккху. Билгалйинчу темина барта а, йозанан а аларш хІиттадо, исбаьхьаллин текстан чулцамах пайда а оьцуш (7 предложенел кІеззиг а йоцуш)
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хІотІана а тІехь болх бо				
4.1	Дийцарехь хаза алараш лоху: дустарш, къегина довзийтар, къайладаьхьна васташ	2	Исбаьхьаллин суртхІотторан гІирсаш лахар а, церан анализ а. СуртхІотторан гІирсех кхетар	Текстехь исбаьхьаллин гайтаран гІирсаш билгалбоху (дустар, эпитет, метафора, олицетворени). Текстехь суртхІоттаран-гайтаран меттиг а йовзуьйтуш (Іамийнчу материалан гурашкахь, дешархойн хІума дІалацаран хенан башхалллаш тидаме а оьцуш)
4.2	Текстехь гІалаташ лоху	2	Текстехь гІалаташ карор а, нисдар а	Текстехь чулацамца а/йа къамелан карчамца а гІалаташ дина меттигаш билгалйо. Шайн дешнашца гІалатан

				маџна дуџцу (џамийнчун гурашкахь). Текст нисйаран кепаш хоржу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 5. Текстехь болчу хааман критически маххадо Јема				
5.1	Тайп-тайпана бакъдерш стенца тера ду а, стенца къаџсташ ду а хьовсу	3	Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшаца бустар. Цхьаџнацадараш билгалдар	Јеллачу критерешца цхьана џа масех текстера хаамаш вовшашца бусту. Вовшаш къаџсташ хаамаш болчу текстан фрагменташ лоху. Вовшаш къаџсташ хаамаш болчу шина текстан фрагменташ лоху.
5.2	Текстехь хаамийн Ёостаналла лоху	3	Бакъхиларан мах хадоран критереш кхоллар. Критически ойлайар кхиор	Вовшашна Ёостане болу хаамаш чохь болчу текстан фрагменташ лоху. Вовшашна Ёостане болу хаамаш чохь болчу шина текстан фрагменташ лоху. Луш болчу текстан хаамашкахь бакъдерг хиларан мах хадоран схьакховдийнчу критерех пайдаоџцу
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 6. Текстах хаамийн критически маххадабо				
6.1	Текстана тедиллар кхочушдо. Шаџш шайн талла Јема	3	Шайн жоџпаш нийсачу жоџпашца дустар. Маххадоран критереш лелор	Текстехула хаттаршна шайн жоџпаш дусту далийнчу масалан жоџпашца, цуџнца цхьаџна шайн даџржина

				жопаш дусту йалийнчу кепашца а. Даьржинчу жопийн мах хадоран критерех пайдаоьцу. Цхьаьнацадараш билгалдоху, цхьаьнацадарийн бахьанаш билгалдо (цхьаьна йийцаре йар дIадахарехь). ТIедиллар кхочудан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тIетийжа.
6.2	Текстана тIедиллар кхочушдо. Шаьш толлу	3	Цхьаьнацадарийн бахьанийн анализ	Талламан болх дIахьо, толлу. Шайн жопашна а, хаттаршна стандартни жопашна а йукъахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 7. Йеша хааро дешарехь а хIорадийнан дахарехь а гIо до				
7.1	ГIуллакхан маIнех кхета, текстехь жоп карош	2	Йешаре синкIам кхоллар а, догдаийтар а. ТIе ца тоьу хаамаш билгалбахар. Йешаран практически мехалла гайтар	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтуху текстийн чулцамаш. Текстехь болчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо. Практически декхар кхочушдан текстехь хIун тIе ца тоьу билгалдо.
7.2	Йешнарг йийцаре йо	2	Къамелан этикет а ларйеш, йешнарг	ЛадобгIна а, йешна а йолу

			иййцаре йар. Йешначу киншкех шуьйра дийцар кечдар. Дукхайеза говзарш цхьаьна иййцаре йар	тексташ иййцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакьонаш а ларйеш. Шайн йешаран гуо нийсархошца бийцаре бо. Йешначух лаьцна шуьйра барта а, йозанан а хетарг кечдо.
МОДУЛЕХУЛА ДЕРРИГЕ А		4		
ТӀаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		

Тематически план

Класс	3	Сахьт	План.	Х1отт.
1	Ловзуш 1ема	1		
2	Нохчийн фольклоьр йовзийтар.	1		
3	Нохчийн иллеш а, эшарш а.	1		
4	Мотт таллархой: керлачу дешнийн дошам	1		
5	Туйра «Ц1етуха».	1		
6	Туйра «Элпийн Дахар»	1		
7	Туйра «Элпийн Дахар»	1		
8	Басня «Цаьпцалгий, зингаттий»	1		
9	Туйра «Бабин Ч1ирдиг»	1		
10	Туйра «Бабин Ч1ирдиг»	1		
11	Туйра «Маьлхан кьовсам»	1		
12	Туйра «Маьлхан кьовсам»	1		
13	Туйра «Акха котам»	1		
14	Туйра «Акха котам»	1		

15	Туйра «Цхьогаллий, пхьагаллий»	1		
16	Туйра «Цхьогаллий, пхьагаллий»	1		
17	Туйра «Куьйра»	1		
18	Туйра «Куьйра»	1		
19	Туйра «Ломмий, цхьогаллий, пхьагаллий»	1		
20	Туйра «Борз а, газанан буьхьигаш а»	1		
21	Туйра «Борз а, газанан буьхьигаш а»	1		
22	Туйра «Кхо стуй, борзий»	1		
23	Туйра «Кхо стуй, борзий»	1		
24	Ахмадов Муса «Цаьпцалган гIаттам»	1		
25	ХАЛИКОВА Асет. «Цен ши ведар»	1		
26	ХАЛИКОВА Асет. «Цен ши ведар»	1		
27	ЗАКРИЕВ Ийса. «Ларам»	1		
28	ЗАКРИЕВ Ийса. «Ларам»	1		
29	Халкъа барта кхолларалла»	1		
30	Халкъа барта кхолларалла»	1		
31	Шира иллеш.	1		
32	Кицанаш, х1етал – металш.	1		

33	Берийн ловзарш.	1		
34	Жам1 дар	1		